

**UJEDINJENE
NACIJE**

Međunarodni sud za krivično gonjenje lica
odgovornih za teška kršenja međunarodnog
humanitarnog prava počinjena na teritoriji
bivše Jugoslavije od 1991. godine

Predmet br. IT-04-81-T
Datum: 29. oktobar 2008.
Original: engleski

PRED PRETRESNIM VEĆEM I

U sastavu: sudija Bakone Justice Moloto, predsedavajući
sudija Pedro David
sudija Michèle Picard

Sekretar: g. Hans Holthuis

Nalog od: 29. oktobra 2008.

TUŽILAC

protiv

MOMČILA PERIŠIĆA

JAVNO

**NALOG O SMERNICAMA ZA UVRŠTAVANJE I
IZVOĐENJE DOKAZA I
POSTUPANJU PRAVNIH ZASTUPNIKA U SUDNICI**

Tužilaštvo

g. Mark Harmon
g. Daniel Saxon

Branioци optuženog

g. Novak Lukić
g. Gregor Guy-Smith

PRETRESNO VEĆE I (u daljem tekstu: Pretresno veće) Međunarodnog suda za krivično gonjenje lica odgovornih za teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava počinjena na teritoriji bivše Jugoslavije od 1991. godine (u daljem tekstu: Međunarodni sud);

IMAJUĆI U VIDU da je na statusnoj konferenciji održanoj 2. septembra 2008. sudija Moloto, tada pretpretresni sudija, informisao strane u postupku o tome da će u ovom predmetu biti usvojene smernice za izvođenje i prihvatanje dokaza, kao i za postupanje pravnih zastupnika u sudnici (u daljem tekstu: Smernice);¹

IMAJUĆI U VIDU da je 24. septembra 2008. Pretresno veće od strana u postupku zatražilo da putem elektronske pošte dostave svoje eventualne komentare;

IMAJUĆI U VIDU da su obe strane dostavile komentare i da ih je Pretresno veće na odgovarajućim mestima uzelo u obzir;

BUDUĆI da će Smernice priložene kao Dodatak uz ovu Odluku doprineti pravičnosti i ekspeditivnosti suđenja;

BUDUĆI da su priložene Smernice u skladu sa Statutom i Pravilnikom Međunarodnog suda, a posebno sa pravilima 89 i 90 Pravilnika o postupku i dokazima (u daljem tekstu: Pravilnik), kao i da su Smernice odraz jurisprudencije Međunarodnog suda;

NA OSNOVU člana 20(1) Statuta Međunarodnog suda, kao i pravila 54, 89 i 90 Pravilnika;

OVIM usvaja Smernice, priložene kao Dodatak ove Odluke, kojima se za ovaj predmet utvrđuje način prihvatanja i izvođenja dokaza, kao i postupanje pravnih zastupnika u sudnici.

Sastavljeno na engleskom i francuskom, a merodavan je tekst na engleskom.

/potpis na originalu/

sudija Bakone Justice Moloto,
predsedavajući

Dana 29. oktobra 2008.

U Hagu,

Holandija

[pečat Međunarodnog suda]

¹ Pretpretresna konferencija, 2. septembar 2008, T. 288.

DODATAK

A. Standardi za izvođenje dokaza i postupanje zastupnika strana u sudnici

(a) Redosled pozivanja svedoka

1. Svaka od strana u postupku mora drugoj strani i Pretresnom veću dostaviti spisak u kojem će navesti redosled svedoka čije svedočenje predviđa i zakazane datume njihovog pristupanja pred sud. Pretresno veće od strana u postupku traži da ga na kraju svake nedelje informišu o redosledu pozivanja svedoka za sledeće dve nedelje. Pored toga, strane u postupku su dužne da Pretresno veće informišu pet radnih dana unapred o eventualnim izmenama redosleda svedoka. Pored toga, strane u postupku su dužne da za svakog svedoka dostave spisak dokumenata koje nameravaju da koriste za glavno ispitivanje najmanje dva radna dana pre početka svedočenja. U slučaju da u ispitivanju nekog svedoka strana u postupku namerava da upotrebi 100 ili više dokumenata, spisak tih dokumenata mora biti dostavljen najmanje pet radnih dana pre početka svedočenja.

(b) Dugačka, komplikovana ili složena pitanja

2. Od strana u postupku se traži da vode računa o tome da dugačka, komplikovana ili složena pitanja mogu da zbune svedoke i rezultiraju nejasnim i nepotrebno obimnim sudskim spisom. Stoga, u interesu efikasnog izvođenja dokaza, stranama u postupku se savetuje da svedocima postavljaju pitanja jedno po jedno.

(c) Uvrštavanje u spis ranije izjave svedoka koji daje iskaz

3. U skladu s načelom usmenosti, koje je formulisano u pravilu 89(F),² ranije izjave svedoka ne bi trebalo predlagati kao dokaze ako su njihovi relevantni delovi pročitani i uloženi ili ako je svedok u direktnom iskazu na drugi način prokomentarisao tu izjavu.³

² *Tužilac protiv Sefera Halilovića*, predmet br. IT-01-48-AR73.2, Odluka po interlokutornoj žalbi u vezi s uvrštavanjem u spis zapisa razgovora s optuženim koji je na usvajanje ponuđen izravno u sudnici, 19. avgust 2005, par. 16-17. Vidi i *Tužilac protiv Miroslava Kvočke i drugih*, predmet br. IT-98-30/1-A, Presuda, 28. februar 2005, par. 122-126; *Tužilac protiv Zlatka Aleksovskog*, predmet br. IT-95-14/1-AR73, Odluka po žalbi tužitelja u vezi s prihvatljivošću dokaza, Protivno mišljenje suca Patrika Robinsona, 16. februar 1999, par. 10; *Tužilac protiv Zorana Kupreškića i drugih*, predmet br. IT-95-16, Odluka po žalbi Dragana Papića protiv odluke o uzimanju izvanraspravnog iskaza, 15. jul 1999, par. 18.

³ *Tužilac protiv Miroslava Kvočke i drugih*, 4. jul 2000, T. 3490. Vidi i *Tužilac protiv Milana Martića*, predmet br. IT-91-11, Revidirana verzija odluke o usvajanju smernica u vezi s kriterijumima za izvođenje dokaza i postupanje branilaca u sudnici, 19. maj 2006.

(d) Pozivanje na ranija svedočenja ili izjave svedoka

4. Od strana u postupku se očekuje da izbegnu tumačenje ili parafraziranje onoga što je svedok naveo u ranijim iskazima ili izjavama.⁴ Pretresno veće smatra da takvo tumačenje ili parafraziranje pojačava rizik od pogrešnog ocenjivanja ranijeg iskaza ili izjave i nepotrebno opterećuje sudski spis.

5. Umesto toga, strane se pozivaju da citiraju iz transkripata ili izjava. Međutim, od strana u postupku traži se da takvo citiranje ograniče na situacije u kojima je ono *striktno neophodno* za razumevanje pitanja koje se postavlja. U takvim slučajevima, citat treba ograničiti na deo transkripta koji je direktno relevantan za postavljeno pitanje. Pored toga, od strana u postupku se traži da prilikom pozivanja na raniji iskaz ili izjavu navedu tačne brojeve stranica dotičnog transkripta ili izjave.

(e) Osvežavanje pamćenja svedoka korišćenjem ranije izjave

6. Ranije izjave svedoka koji daje iskaz, bez obzira na to da li su date u postupku dokazivanja, mogu se koristiti u svrhu osvežavanja pamćenja svedoka tokom glavnog i unakrsnog ispitivanja.⁵ Pretresno veće podseća na zaključak Žalbenog veća da i oni delovi izjava koji nisu uvršteni u dokaze na osnovu pravila 92bis mogu biti korišćeni za osvežavanje memorije svedoka tokom glavnog⁶ i unakrsnog ispitivanja.⁷

7. Pretresno veće može prilikom ocenjivanja pouzdanosti i verodostojnosti iskaza svedoka uzeti u obzir sredstva i okolnosti u kojima je došlo do osvežavanja memorije.⁸

(f) Obim unakrsnog ispitivanja

8. Pretresno veće podseća na pravilo 90(H)(i) Pravilnika o postupku i dokazima, koje nalaže stranama u postupku da svoje unakrsno ispitivanje ograniče na:

⁴ Ovo se odnosi kako na ono što je svedok koji daje iskaz naveo u svojim iskazima na ranijim pretresima, ili u svojim izjavama, tako i na ono što su drugi svedoci koji su završili davanje iskaza, naveli u svojim iskazima, odnosno izjavama.

⁵ *Tužilac protiv Envera Hadžihasanovića i Amira Kubure*, predmet br. IT-01-47-AR73.2, Odluka po interlokutornoj žalbi u vezi s osvežavanjem pamćenja svjedoka, 2. april 2004, str. 2, u kojoj se upućuje na *Tužilac protiv Blagoja Simića i drugih*, predmet br. IT-95-9-AR73.6 i IT-95-9-AR73.7, Odluka po interlokutornim žalbama optužbe po žalbama u vezi s korištenjem izjava koje nisu uvrštene u dokaze na osnovu pravila 92bis za osporavanje kredibiliteta i za podsjećanje svjedoka, 23. maj 2003, par. 18-20.

⁶ *Ibid.*

⁷ *Tužilac protiv Blagoja Simića i drugih*, predmet br. IT-95-9 i IT-95-9-AR73.7, Odluka po interlokutornim žalbama optužbe u vezi s korištenjem izjava koje nisu uvrštene u dokaze na osnovu pravila 92bis za osporavanje kredibiliteta i za podsjećanje svjedoka, 23. maj 2003, par. 18, 20.

⁸ *Ibid.*

predmet glavnog ispitivanja i pitanja koja se tiču verodostojnosti svedoka, a u slučaju da svedok može dati iskaz relevantan za navode strane koja ga unakrsno ispituje, na predmet tih navoda.

9. S tim u vezi, strane se podsećaju da se, kada se prilikom unakrsnog ispitivanja dotiču pitanja koja se odnose na istorijski, politički ili vojni kontekst predmeta, od njih traži da navedu svrhu i relevantnost tih pitanja za navode koje sadrži optužnica protiv optuženog.⁹ Pored toga, podsećamo da ovaj Međunarodni sud ne priznaje *tu quoque* kao valjanu odbranu i da je samo u ograničenom obimu prihvatao dokaze u vezi sa zločinima koje su navodno počinile druge strane u sukobu.¹⁰ Usled toga, Pretresno veće može zabraniti postavljanje pitanja koja su irelevantna bilo zbog toga što izlaze iz vremenskih okvira Optužnice ili nisu vezana za konkretne činjenice u vezi s kršenjima koja se navode u Optužnici.¹¹

10. Pretresno veće potvrđuje da pravilo 90(H)(i) ne ograničava pitanja koja se mogu pokrenuti tokom unakrsnog ispitivanja usmerenog isključivo na verodostojnost svedoka. Međutim, unakrsno ispitivanje se i dalje mora vršiti u razumnim vremenskim okvirima.¹² Pretresno veće, stoga, može zabraniti neprimerena ili nepravična pitanja, uključujući ona koja predstavljaju neopravdani napad na svedoka ili koja su van gorenavedcnih parametara.¹³

11. Pretresno veće napominje da strana koja unakrsno ispituje ima mogućnost da svedoka suoči s iskazom drugog svedoka¹⁴ koji je ranije svedočio u ovom predmetu kako bi diskreditovala ili osporila verodostojnost tog ranijeg svedoka ili trenutnog svedoka. Strana koja unakrsno ispituje mora iskaz ranijeg svedoka predočiti trenutnom svedoku bez navođenja izvora informacije.¹⁵ Kada

⁹ *Tužilac protiv Zorana Kupreškica i drugih*, predmet br. IT-95-16, Odluka po dokazima u potvrdu dobrog karaktera optuženog i o obrani *tu quoque*, 17. februar 1999; *Tužilac protiv Envera Hadžihasanovića i drugih*, predmet br. IT-01-47, Odluka po zahtjevu odbrane da se pojašni usmena odluka od 17. decembra 2003. u vezi s opsegom unakrsnog ispitivanja na osnovu pravila 90(H) Pravidnika, 28. januar 2004, str. 3.

¹⁰ *Tužilac protiv Zorana Kupreškica i drugih*, predmet br. IT-95-16, Odluka po dokazima u potvrdu dobrog karaktera optuženog i o obrani *tu quoque*, 17. februar 1999, str. 3-5; *Tužilac protiv Envera Hadžihasanovića i drugih*, predmet br. IT-01-47, Odluka po zahtjevu odbrane da se pojašni usmena odluka od 17. decembra 2003. u vezi s opsegom unakrsnog ispitivanja na osnovu pravila 90(H) Pravidnika, 28. januar 2004, str. 4; i *Tužilac protiv Kupreškica i drugih*, Prvostepena presuda, par. 515-520; *Tužilac protiv Kordića i Čerkeza*, Prvostepena presuda, par. 520.

¹¹ Pretresno veće u vezi s ovim podseća na to da je moguće da pojedine činjenice o kojima je već presuđeno ili o kojima su se strane sporazumele izlaze iz vremenskog okvira Optužnice.

¹² *Tužilac protiv Momčila Krajišnika*, predmet br. IT-00-39-T, Odluka u vezi s unakrsnim ispitivanjem Milorada Davidovića, 15. decembar 2005.

¹³ *Ibid.* Pretresno veće u tom predmetu, podsećajući na svoju obavezu da štiti svedoke koja je predviđena u članu 22 Statuta, zadržalo je diskreciono pravo da tokom unakrsnog ispitivanja zabrani neko pitanje ili usvoji prigovor na pitanje koje, po mišljenju Pretresnog veća, predstavlja neopravdani napad na svedoka. Primer za takav napad bio je navod strane koja je vršila unakrsno ispitivanje da je svedok bio umešan u vršenje teških krivičnih dela, a razumni osnovi za tu tvrdnju nisu bili izneti u vreme njenog iznošenja. Slično rešenje pronađeno je i u praksi MKSR, vidi *Tužilac protiv Bagosore*, predmet br. ICTR-96-7, Usmena odluka o unakrsnom ispitivanju, 9. maj 2005, T. 27-28.

¹⁴ Pretresno veće smatra da ti iskazi uključuju izjave na osnovu pravila 92bis, 92ter ili 92quater koje su uvrštene u dokaze.

¹⁵ *Tužilac protiv Blagoja Simića i drugih*, predmet br. IT-95-9 i IT-95-9-AR73.7, 13. mart 2003, T. 16636; *ibid.*, 29. april 2003, T. 18809-10; *Tužilac protiv Radoslava Brđanina i Momira Talića*, predmet br. IT-99-36-T, 14. oktobar 2002, T. 10654.

je posredi ranije svedočenje lica koje je bilo zaštićeni svedok ili ranije svedočenje koje se odvijalo na delimično zatvorenoj ili zatvorenoj sednici, taj iskaz trenutnom svedoku mora biti predočen na delimično zatvorenoj ili zatvorenoj sednici. Osim toga, Pretresno veće podseća strane da, iako mogu pitati svedoka da li se slaže ili ne slaže sa iskazom ranijeg svedoka, one ne smeju od svedoka tražiti da komentarišu verodostojnost drugih svedoka.¹⁶

12. Strane mogu svedoka u sudnici suočiti s izjavom nekog drugog svedoka ili sa transkriptom ranijeg svedočenja iz nekog drugog predmeta rešavanog pred Međunarodnim sudom (dalje u tekstu: transkript) samo ako će to lice svedočiti u ovom predmetu. Strana koja predočava takav materijal mora Pretresnom veću i drugoj strani navesti ime davaoca dotične izjave ili ranijeg svedoka, datum izjave ili transkripta i broj stranica odelj(a)ka izjave odnosno transkripta koji će biti pročitani ili navedeni u sudnici. Međutim, ti podaci ne smeju biti obelodanjeni svedoku u sudnici. Ako je posredi izjava svedoka ili transkript iskaza lica koje je ranije svedočilo kao zaštićeni svedok ili na delimično zatvorenoj ili zatvorenoj sednici, takva izjava ili transkript moraju trenutnom svedoku biti predočeni na delimično zatvorenoj ili zatvorenoj sednici. Najzad, po pravilu, dotična izjava neće biti uvrštena u dokaze.

13. Ako se svedok u sudnici suočava s izjavom ili transkriptom drugog svedoka za kojeg se predviđa da svedoči u ovom predmetu i ako taj svedok na kraju ne svedoči, Pretresno veće neće uzeti u obzir deo svedočanja u kojem je svedok bio suočen s izjavom ili transkriptom svedoka koji na kraju nije svedočio.

14. Pretresno veće podseća da pravilo 90(H)(ii) nalaže strani koja vrši unakrsno ispitivanje da svedoku, koji može dati iskaz relevantan za navode te strane, ukaže zašto je njegov iskaz suštinski protivrečan navodima te strane. Pretresno veće, u skladu s praksom Međunarodnog suda, napominje da pravilo 90(H)(ii) dopušta izvesnu fleksibilnost u zavisnosti od različitih okolnosti na suđenju i tumači to pravilo tako da znači da je strana koja vrši unakrsno ispitivanje obavezna da iznese *suštinu* protivrečnosti iskaza a ne svaku pojedinost koju ta strana ne prihvata.¹⁷

SUDJIA AGIUS: [...] nije korektno da svedoku predočite informaciju koja sugerise da neki drugi svedok, koji takođe potiče iz političkih krugova, ima potpuno različitu priču od njegove, barem što se tiče detalja.

Miroslav Kvočka i drugi, predmet br. IT-98-30/1, 28. avgust 2000, T. 4220-21. *Tužilac protiv Momčila Krajišnika*, predmet br. IT-00-39-T, 5. decembar 2005, T. 19215.

¹⁶ *Tužilac protiv Blagoja Simića i drugih*, predmet br. IT-95-9, 4. jun 2002, T. 8820-8821; *Tužilac protiv Miroslava Kvočke i drugih*, *ibid*; *Tužilac protiv Kordića i Čerkeza*, predmet br. IT-95-14/2, 24. novembar 1999, T. 10336-7; *Tužilac protiv Radoslava Brđanina i Momira Talića*, predmet br. IT-99-36-T, 14. oktobar 2002, T. 10651.

¹⁷ *Tužilac protiv Radoslava Brđanina i Momira Talića*, predmet br. IT-99-36-T, Odluka po zahtjevu optuženog Radoslava Brđanina da se pravilo 90(H)(ii) proglasi ništavnim u onoj mjeri u kojoj se kosi sa članom 21 statuta Međunarodnog suda, te po podnescima optuženog Momira Talića u vezi s pravilom 90(H)(ii), 22. mart 2002. Vidi i *Tužilac protiv Namera Orića*, predmet br. IT-03-68-T, Odluka po djelomično povjerljivom zahtjevu odbrane koji se

(g) Trajanje ispitivanja

15. Sistem za praćenje korišćenja vremena uspostaviće Sekretarijat, koji će biti zadužen i za vođenje evidencije o iskorištenom vremenu. U okviru tog sistema vodiće se evidencija vremena utrošenog (a) za glavno ispitivanje od strane tužioca; (b) za unakrsno ispitivanje od strane odbrane; (c) za ponovno ispitivanje od strane tužioca; (d) na pitanja koja su svedocima postavile sudije; i (e) na sva ostala pitanja, uključujući proceduralna. Sekretarijat će svake dve nedelje za Pretresno veće i strane pripremiti izveštaj o utrošku vremena. Značajnije količine vremena utrošene na rešavanje prigovora neće se računati kao vreme koje je utrošila strana koja u tom trenutku ispituje svedoka.¹⁸ Ako se pojave uštede na vremenu (npr. ako ispitivanje, bilo glavno bilo unakrsno, potraje kraće nego što je bilo procenjeno), strana koja vodi ispitivanje to vreme može dodeliti za druge svedoke.

16. Glavno ispitivanje svedoka biće ograničeno na vreme koje je pojedina strana naznačila, pod kontrolom Pretresnog veća.

17. U interesu obezbeđenja pravičnog i ekspeditivnog vođenja sudskog postupka, od strana u postupku se traži da se pridržavaju principa da unakrsno ispitivanje svedoka ne bi trebalo biti duže od vremena koje je odobreno za glavno ispitivanje tog svedoka, izuzev ako postoje naročite okolnosti koje nalažu da se unakrsno ispitivanje produži.¹⁹ Takve okolnosti uključuju situacije u kojima je glavno ispitivanje bilo naročito kratko, kada se radi o svedoku koji je veštak, ili ako tako nalaže pravičnost prema optuženom.

18. Ponovno ispitivanje svedoka mora se ograničiti na pitanja pokrenuta u unakrsnom ispitivanju.

odnosi na posledice po stranu koja propusti iznijeti svoje navode svjedocima u skladu s pravilom 90(H)(ii), 17. januar 2006.

¹⁸ Pretresno veće će o meritumu takvih zahteva rešavati od slučaja do slučaja.

¹⁹ *Tužilac protiv Mladena Naletilića i Vinka Martinovića*, predmet br. IT-98-34, 10. jun 2002, T. 12248 (zatvorena sednica); *Tužilac protiv Gorana Jelisića*, predmet br. IT-95-10, 7. septembar 1999, T. 1063. U predmetu *Krajišnik*, Pretresno veće je od strana zatražilo da unakrsno ispitivanje ograniče na 60 odsto u odnosu na vreme utrošeno na glavno ispitivanje. Vidi npr. *Tužilac protiv Momčila Krajišnika*, predmet br. IT-00-39-T, 23. april 2004, T. 2652. Međutim, Pretresno veće je "praksu 60 odsto" tumačilo s izvesnim stepenom fleksibilnosti. U vezi s istim vidi *ibid.*, 27. maj 2004, T. 3068-3069. Konkretno, u skladu s postupkom na osnovu pravila 89(F) koji drastično skraćuje glavno ispitivanje, Pretresno veće je prihvatilo odstupanje od "prakse 60 odsto", *ibid.*, 3. septembar 2004, T. 5421. U predmetu *Milošević*, nakon izvođenja dokaza tužilaštva, izdat je nalog o korištenju vremena za izvođenje dokaza odbrane. U tom nalogu sudije su usvojile stav da se tužiocu za unakrsno ispitivanje u okviru izvođenja dokaza odbrane dodeli 60 odsto količine vremena dodeljene optuženom za glavno ispitivanje; *Tužilac protiv Slobodana Miloševića*, predmet br. IT-02-54, Treći nalog o utrošku vremena tokom izvođenja dokaza odbrane i odluka po daljim podnescima Tužilaštva u vezi s evidencijom utroška vremena tokom izvođenja dokaza odbrane, 19. maj 2005.

(h) Svedoci na osnovu pravila 92bis koji pristupaju radi unakrsnog ispitivanja

19. Kada se svedok čiji su raniji iskaz ili izjava uvršteni u dokaze na osnovu pravila 92bis poziva samo u svrhu unakrsnog ispitivanja, strana koja ga poziva ne sme predlagati nove dokaze u okviru glavnog ispitivanja bez dozvole sudskog veća. Pored toga, unakrsno ispitivanje tih svedoka vršiće se u skladu s pravilom 90(H)(i) i (ii), s ograničenjem da pitanja koja se odnose na "predmet glavnog ispitivanja":

1. moraju biti ograničena na teme zbog kojih je Pretresno veće odlučilo da dozvoli pozivanje dotičnog svedoka radi unakrsnog ispitivanja;²⁰ i
2. ne smeju uključivati pitanja u vezi sa sažetkom izjave ili transkripta iskaza svedoka na osnovu pravila 92bis koji strana koja je pozvala svedoka čita na početku svedočenja, osim ako se ne odnose na teme navedene u tački 1. gore.

(i) Svedoci na osnovu pravila 92ter

20. Umesto podnošenja zahteva za svakog svedoka kojeg strana namerava da pozove na osnovu pravila 92ter, dotična strana mora, za svakog svedoka, tri nedelje pre svedočenja, drugoj strani dostaviti sve relevantne materijale. Formulacija "svi relevantni materijali" u ovom kontekstu znači obaveštenje u kojem se navodi sledeće:

- delovi ranijih izjava i/ili delovi iz ranijih iskaza svedoka koje strana koristi kao svoje dokaze, kao i spisak dokaznih predmeta (ili bilo kojeg drugog materijala) koji se u tim delovima pominju;
- ako se ranija izjava ne sme koristiti u celosti, redigovana verzija u kojoj je označeno koji se delovi koriste;
- ako se raniji iskaz svedoka ne sme koristiti u celosti, redigovani transkript ili transkripti u kojima je označeno koji se delovi koriste.

Eventualne prigovore druga strana mora da uloži 12 dana pre saslušanja svedoka, odnosno prihvatanja izjave na osnovu pravila 92ter od strane Pretresnog veća.²¹ Devet dana pre saslušanja svedoka, odnosno prihvatanja izjave na osnovu pravila 92ter od strane Pretresnog veća, strana koja poziva svedoka dužna je da relevantne materijale unese u sistem *e-court*, zajedno sa dokaznim

²⁰ Vidi npr. *Tužilac protiv Milana Martića*, predmet br. IT-95-11-T, Odluka po zahtevima tužilaštva za prihvatanje pismenih dokaza u skladu s pravilom 92bis Pravilnika, 16. januar 2006.

predmetima (ili bilo kojim drugim materijalom) navedenim u obaveštenju. Spisak preostalih dokumenata koje strana namerava da koristi u vezi sa svedokom mora biti dostavljen pet dana pre saslušanja svedoka, odnosno prihvatanja izjave na osnovu pravila 92ter od strane Pretresnog veća.

21. Strani koja poziva svedoka na osnovu pravila 92ter Pretresno veće može dozvoliti da pročita kratki sažetak izjave svedoka na osnovu pravila 92ter i/ili da sprovede direktno ispitivanje svedoka ograničenog obima ako je to ispitivanje usredsređeno na razjašnjavanje ili isticanje pojedinih aspekata izjave. Pored toga, strani koja poziva svedoka biće dozvoljeno da svedoku na osnovu pravila 92ter predoči dokumente i ti dokumenti mogu da se predlože na uvrštavanje.

(j) Predlaganje dokaza direktno u sudnici

22. U skladu s pravilom 89(C), Pretresno veće daje mogućnost predlaganja dokaznih predmeta direktno u sudnici.

23. Kako bi se olakšao proces uvrštavanja u spis, Veće traži da strane u postupku podnose zajedničke podneske kad god se predlaže set dokumenata koji nije predočen svedoku.²² Strana koja predlaže treba da podnese tabelu koja sadrži kratak opis svakog dokaznog predmeta, kao i podatke o njegovoj relevantnosti i dokaznoj vrednosti ako oni nisu neposredno vidljivi iz opisa. U slučaju obimnih dokaznih predmeta koji sadrže posebno relevantne delove, potrebno je te delove označiti. U zajedničkom podnesku, kao i u pomenutoj tabeli dokaznih predmeta, druga strana može dati eventualne komentare i/ili prigovore na svaki predloženi dokazni predmet.

(k) Korišćenje obimnih dokumenata u sudnici

24. Pretresno veće smatra da bi čitanje dugačkih pasusa nekog dokumenta koji će posle toga biti predložen za uvrštavanje u dokaze predstavljalo neefikasno korišćenje sudskog vremena. To je naročito slučaj ukoliko strana u postupku ne postavlja koncizna i konkretna pitanja u vezi s informacijama sadržanim u dokumentu nego samo traži od svedoka da verifikuje ono što piše na stranici koja mu je predočena. S tim u vezi, branioci se podsećaju na mogućnost predlaganja takvih dokaza direktno u sudnici.²³ Ukoliko strane žele da predoče svedoku pasuse nekog opširnog dokumenta, pozivaju se da svedoku dostave relevantne delove tog dokumenta kako bi mu se ostavilo dovoljno vremena da ga prouči ili u sudnici, ili, što bi bilo preporučljivo, za vreme pauze, a

²¹ Statusna konferencija, 2. septembar 2008, T. 288-290.

²² Tu praksu usvojilo je Pretresno veće u predmetu *Gotovina i drugi*, predmet br. IT-06-90-T.

²³ Pravilo 89 (C); *Tužilac protiv Sefera Halilovića*, predmet br. IT-01-48-AR73.2, Odluka po interlokutornoj žalbi u vezi s uvrštavanjem u spis zapisa razgovora s optuženim koji je na usvajanje ponuđen izravno u sudnici, 19. avgust

zatim da mu postavljaju koncizna pitanja o suštini relevantnih delova dokumenta. Branioци bi mogli manje delove dokumenta naglas pročitati u sudnici.

25. Osim u izuzetnim okolnostima uz dopuštenje Pretresnog veća, strane ne mogu predlagati kao dokaze dugačke dokumente, kao što su knjige, ukoliko su oni samo delimično relevantni za iskaz svedoka putem kojeg se dotični dokument predlaže. Umesto toga, prilikom podnošenja zahteva za uvrštavanje u dokaze takvih dokumenata, tokom glavnog ispitivanja, unakrsnog ispitivanja ili ponovnog ispitivanja, od obeju strana se traži da konkretno navedu delove dokumenata koje predlažu za uvrštavanje. Svaka strana koja predlaže takve dokumente dužna je da podnese i elektronsku verziju delova dokumenta za koje traži da budu uvršteni.

(l) Korišćenje štampanih dokumenata

26. Strane se podsećaju da će se, budući da se u ovom suđenju koristi sistem *e-court*, rukovanje svim dokumentima odvijati unutar sistema *e-court*. Štampane verzije dokumenata strane u postupku mogu koristiti samo ako, zbog nepredviđenih okolnosti, nisu bile u mogućnosti da unesu dokument u sistem *e-court* ili ako sistem *e-court* ne omogućava efikasnu prezentaciju materijala. Strane se takođe podsećaju da u slučajevima kada je dopušteno korišćenje štampanih dokumenata, svedoku, suprotnoj strani, Veću, sekretaru Suda i prevodiocima treba da dostave dovoljan broj primeraka tih dokumenata. Najzad, strane se podsećaju da koriste funkcionalnost sistema *e-court* za crtanje kada od nekog svedoka traže da napravi crtež ili zabeležku uz neki dokument.

(m) Predlaganje dokaznih predmeta posredstvom svedoka

27. Kada neka od strana traži prihvatanje dokumenta putem svedoka, ona Pretresnom veću ona mora dokazati vezu između svedoka i tog dokumenta. Pretresno veće može da ne prihvati prihvatanje putem tog konkretnog svedoka, dokumenata za koji takva veza ne postoji.

(n) Opšta pravila ponašanja

28. Stranama u postupku se preporučuje da se obrate pravnom savetniku Pretresnog veća u vezi sa pitanjima koja mogu da se reše na neformalan način.

29. Strane u postupku treba da nastoje da preuzmu sve da bi se održala javnost postupka. Konkretno, strane u postupku treba da traže samo one specifične zaštitne mere, kao što su izobličenje slike ili glasa – za koje smatraju da su strogo neophodne za zaštitu svedoka. Treba

2005, par. 14. *Vidi i Tužilac protiv Milana Martića*, predmet br. IT-91-11, Revidirana verzija odluke o usvajanju smernica u vezi s kriterijumima za izvođenje dokaza i postupanje branilaca u sudnici, 19. maj 2006.

napomenuti da će se nalozi za održavanje zatvorene sednice izdavati samo izuzetno, nakon što strana Pretresnom veću predoči dovoljno informacija koje opravdavaju primenu te mere.

B. Prihvatanje dokaza

30. Pretresno veće će svaku analizu prihvatljivosti dokaza započeti podsećanjem na pravilo 89(C) Pravidnika koje predviđa da “[v]eće može da prihvati bilo koji relevantan dokaz za koji smatra da ima dokaznu vrednost” i pravilo 89(D) Pravidnika, koje predviđa da “[veće] može izuzeti dokaz ako potreba da se obezbedi pravično suđenje uveliko nadmašuje njegovu dokaznu vrednost”.

31. Strane uvek moraju da vode računa o fundamentalnoj razlici između prihvatljivosti dokumentarnih dokaza i težine koja će dokumentarnim dokazima biti pripisana po načelu slobodne ocene dokaza. Praksa će stoga ići u korist prihvatljivosti.

32. Uvrštavanje dokumenta u dokaze samo po sebi ne znači da će u njemu sadržane informacije nužno biti ocenjene kao tačan opis činjenica.²⁴ Naravno, faktori kao što su autentičnost i dokaz autorstva, naravno, igraće najvažniju ulogu kada Pretresno veće bude ocenjivalo težinu koja treba da se pripiše pojedinim dokaznim predmetima. Kako je rečeno u jednoj ranijoj prilici, “[p]rag pri određivanju prihvatljivosti dokaza [...] ne bi ipak trebao biti previsok, budući da se često traži da se dokumenti prihvate kao dokaz, ali ne kao konačni dokazi krivice ili nevinosti, već da pruže kontekst i dopune sliku koja je predočena na temelju sakupljenih dokaza”.²⁵

33. Činjenica da ovo Pretresno veće može odlučiti o prihvatljivosti nekog konkretnog dokumenta ili drugog dokaza neće onemogućiti da se ta odluka poništi. Prema tome, odluka o neprihvatanju nekog dokaza može se u kasnijoj fazi poništiti ako se za to pokaže valjan razlog, na primer, ako se pojavi neki novi dokaz koji je relevantan, koji ima dokaznu vrednost i, stoga, opravdava prihvatanje dokaza o kojem je reč.²⁶

34. Ne postoji opšta zabrana prihvatanja dokumenata samo zbog toga što njihov navodni autor nije pozvan da svedoči. Slično tome, činjenica da neki dokument nije potpisan ili pečatiran taj dokument ne čini *a priori* neautentičnim.²⁷

²⁴ *Tužilac protiv Zejnila Delalića i drugih*, predmet br. IT-96-21-T, Odluka po zahtjevu tužilaštva za prihvatanje dokaza, 19. januar 1998, par. 20.

²⁵ *Ibid.*

²⁶ *Tužilac protiv Milana Martića*, predmet br. IT-95-11-T, Odluka o usvajanju smernica za standarde prema kojima treba prihvatiti dokaze, 19. januar 2006, Dodatak A, par. 4.

²⁷ *Ibid.*, par. 5.

35. Kada se ističu prigovori na autentičnost ili pouzdanost, ovo Pretresno veće će slediti praksu ovog Međunarodnog suda, naime, da prihvati dokumente i/ili video snimke, a zatim da u kontekstu sudskog spisa kao celine odluči koju će im težinu pripisati.²⁸ Kao što je propisano pravilom 89(E) Pravilnika, Pretresno veće može od strane koja predlaže dokaze zatražiti potvrdu autentičnosti dokaza pribavljenih izvan suda. Osim toga, ako je uložena prigovor po osnovu pouzdanosti, od strane koja predlaže dokaze može se zatražiti da navede dovoljno pokazatelja pouzdanosti da bi se utvrdilo postojanje *prima facie* osnova za prihvatanje dotičnog dokaza.²⁹ Pretresno veće može, na zahtev strane u postupku ili *proprio motu*, naložiti strani koja podnosi kopije dokaza da podnese original ili najčistkiju, najrazumljiviju ili najbolje vidljivu kopiju kojom raspolaže.

36. Pravilo "najboljih dokaza" će se primenjivati pri odlučivanju o pitanjima pred ovim Pretresnim većem. To znači da će se Pretresno veće pozivati na najbolje dokaze u okolnostima ovog predmeta i stranama se savetuje da to pravilo imaju na umu prilikom podnošenja dokaza Pretresnom veću. Koji se dokazi smatraju najboljima zavisiće od konkretnih okolnosti vezanih za svaki pojedini dokument i složenosti ovog predmeta i istraga koje su mu prethodile.

37. Dokazi iz druge ruke su prihvatljivi. Izjave date izvan suda, za koje Pretresno veće smatra da su relevantne i da imaju dokaznu vrednost, prihvatljive su u skladu s pravilom 89(C).³⁰ Kao što je Žalbeno veće navelo u predmetu *Aleksovski*:

raspravna vijeća imaju široke ovlasti, temeljem pravila 89(C), da prihvaćaju relevantne iskaze iz druge ruke. Budući da se ti iskazi usvajaju da bi se dokazala istinitost njihovog sadržaja, Raspravno vijeće mora biti uvjeren da je iskaz u tom smislu pouzdan, odnosno da je dobrovoljan, istinit i vjerodostojan, kako je primjereno; a u tu svrhu može razmatrati i sadržaj iskaza iz druge ruke kao i okolnosti pod kojima je dan odnosno, kao što je to opisao sudac Stephen, dokazna vrijednost iskaza iz druge ruke ovisi o kontekstu i karakteru dotičnog iskaza. Za utvrđivanje dokazne vrijednosti također je relevantna nemogućnost da se unakrsno ispita osoba koja je dala iskaze, kao i to da li je iskaz iz "druge" ili "treće" (ili još dalje) ruke. Činjenica da je neki iskaz iz druge ruke nužno ga ne lišava dokazne vrijednosti, ali se priznaje da će se takvom iskazu obično pripisati manja težina ili dokazna vrijednost nego kad je u pitanju svjedočenje svjedoka pod

²⁸ Vidi *Tužilac protiv Zejnula Delalića i drugih*, predmet br. IT-96-21-T, Odluka po zahtjevu tužilaštva za prihvatanje dokaza, 19. januar 1998; *Tužilac protiv Darija Kordića i Marija Čerkeza*, Odluka po žalbi u vezi s izjavom preminulog svjedoka, predmet br. IT-95-14/2-AR73.5, 21. jul 2000; *Tužilac protiv Tihomira Blaškića*, predmet br. IT-95-14-T, Odluka po zahtjevu odbrane za ponovno razmatranje odluke da se autentični i oslobađajući dokumenti ne prihvate kao dokazi, 30. januar 1998.

²⁹ Vidi *Tužilac protiv Zejnula Delalića i drugih*, predmet br. IT-96-21-AR73.2, Odluka po molbi Zejnula Delalića za dozvolu da uloži žalbu na Odluku Pretresnog vijeća o prihvatljivosti dokaza od 19. januara 1998, 4. mart 1998, par. 20: "Implicitni zahtjev da dokaz bude *prima facie* vjerodostojan – da posjeduje dovoljno indicija o pouzdanosti – to je faktor u ocjeni njegove relevantnosti i dokazne vrijednosti. Zahtijevati apsolutni dokaz o autentičnosti dokumenata kao uslov za prihvatanje značilo bi zahtijevati puno stroži test od standarda koji predviđa potpravilo 89(C)."

³⁰ Budući da su "dokazi [...] prihvatljivi samo ako su relevantni, a relevantni su samo ako imaju dokaznu vrijednost", pouzdanost dokaza iz druge ruke nužan je preduslov njihove dokazne vrednosti shodno pravilu 89(C), *Tužilac protiv Galića*, predmet br. IT-98-29-ar73.2, Odluka po interlokutornoj žalbi u vezi s pravilom 92bis(c), 7. jun 2002, par. 35. Vidi i *Tužilac protiv Milutinovića i drugih*, predmet br. IT-05-87-T, Nalog o postupku i dokazima, 11. jul 2006, par. 4.

prisegom i uz unakrsno ispitivanje, iako čak i to ovisi o bezbroj varijabilnih okolnosti koje prate iskaz iz druge ruke.³¹

38. Pravilo 95 Pravilnika predviđa izuzimanje dokaza pribavljenih na nepropisan način. U njemu se navodi da nisu prihvatljivi svi dokazi pribavljeni metodima koji ozbiljno dovode u sumnju njihovu verodostojnost, ili čije je prihvatanje u suprotnosti s integritetom postupka ili bi ga ozbiljno narušilo. Stoga Pretresno veće od samog početka jasno daje do znanja da se ne mogu prihvatiti izjave koje nisu date dobrovoljno, već su pribavljene sredstvima koja uključuju opresivne metode. Ako *prima facie* postoje pokazatelji da su korišćeni takvi opresivni metodi, teret dokazivanja da je izjava dobrovoljno data i da nije iznuđena snosi strana koja je zatražila da se predmetni dokazi prihvate.

39. Pretresno veće posrednim dokazima smatra dokaze okolnosti u kojima su se događaj ili krivično delo zbili i na osnovu kojih je logički moguće izvesti zaključak o određenoj činjenici.³² Pretresno veće prihvata da posredni dokazi mogu da budu neophodni za utvrđivanje neke inkriminisane činjenice, naročito u krivičnim postupcima poput onih koji se vode pred ovim Međunarodnim sudom, u kojima često nema očevidaca ili dokumenata dokumenata koji ubedljivo upućuju na neku inkriminisanu činjenicu. Pretresno veće posredne dokaze ne smatra manje vrednim od neposrednih dokaza.³³ Pored toga, Pretresno veće smatra da, iako dokazi uzeti pojedinačno sami po sebi mogu biti nedovoljni za utvrđivanje neke činjenice, uzeti zajedno, oni mogu biti izvor saznanja i osnov za donošenje odluke. Prilikom ocenjivanja posrednih dokaza, ovo Pretresno veće će se posebno oslanjati na stav Pretresnog u predmetu *Krnojelac*: "Predmet koji se zasniva na indicijama sastoji se od dokaza mnoštva različitih okolnosti koje, uzete u kombinaciji, upućuju na postojanje neke konkretne činjenice o kojoj zavisi krivica optužene osobe, zato što kombinacija tih okolnosti obično i postoji samo zato što je doista i postojala ta konkretna činjenica."³⁴ Žalbeno veće je kasnije dodalo i to da se "standard [...] smatra zadovoljenim samo ako je taj zaključak bio jedini razuman zaključak koji se mogao izvesti iz predloženih dokaza".³⁵

40. Pretresno veće naglašava ono što smatra prevashodnim načelom kada je reč o prihvatljivosti dokaza. Na osnovu Statuta Međunarodnog suda, Pretresno veće je čuvar i garant procesnih i

³¹ *Tužilac protiv Zlatka Aleksovskog*, predmet br. IT-95-14/1-T, Odluka po žalbi tužitelja u vezi s prihvatljivošću dokaza, 16. februar 1999, par. 15.

³² Richard May - Stephen Powell, *Criminal Evidence (Dokazi u krivičnom postupku)*, 5. izdanje, Sweet & Maxwell Ltd., London, 2004.

³³ Žalbeno veće je napomenulo da "nema prepreke da osuđujuća presuda bude zasnovana na takvim dokazima. Indirektni dokazi često mogu da budu dovoljni za utvrđivanje činjeničnog stanja van razumnih sumnje" Drugostepena presuda u predmetu *Kupreškić*, par. 303.

³⁴ Prvostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 67.

³⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 219. Vidi i Prvostepenu presudu u predmetu *Krnojelac*, par. 67.

materijalnih prava optuženih. Pored toga, ono ima obavezu da uspostavi ravnotežu sa nastojanjem da se zaštite prava žrtava i svedoka. Pošto je suđenje često kompleksno putovanje u potrazi za istinom o navodnoj individualnoj krivičnoj odgovornosti optuženog, imajući na umu da zahtevi za "istinom" nikad ne mogu biti u potpunosti zadovoljeni, Pretresno veće smatra da se pitanja prihvatljivosti dokaza ne postavljaju samo onda kada jedna od strana uloži prigovor na dokazni predlog protivne strane. Ovo Pretresno veće ima izvorno ovlašćenje i dužnost da obezbedi da budu prihvaćeni samo oni dokazi koji su prihvatljivi na osnovu Pravilnika. U tu svrhu, što se ponekad može pokazati neophodnim, Pretresno veće će *ex officio* intervenisati u smislu izuzimanja iz ovog postupka onih dokaza koje, po njegovom mišljenju, iz jednog ili više razloga predviđenih Pravilnikom, ne treba uvrstiti u spis.³⁶

41. Konačno, u skladu s pravilom 98 Pravilnika, Pretresno veće može biti prinuđeno da *proprio motu* poziva svedoke i nalaže njihovo prisustvo kako bi se rešila sva nerešena pitanja u vezi s individualnom krivičnom odgovornošću optuženog koja se pojave tokom izvođenja dokaza strana u postupku.

³⁶ *Tužilac protiv Milana Martića*, predmet br. IT-95-11-T, Odluka o usvajanju smernica za standarde prema kojima treba prihvatati dokaze, 19. januar 2006, Dodatak A, par. 11.